

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
<http://ageconsearch.umn.edu>
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Мр Владимир Илић,
Директор пројекта увођења пореза на додату вредност у Србији

ПОРЕЗ НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ И НИВО ЦЕНА У СРБИЈИ

Апстракт

Увођење пореза на додату вредност као најефикаснијег система опорезивања потрошње у свету (примењује се у више од 140 земаља света) јесте веома деликатна операција за сваку пореску администрацију и носи у себи читав низ ризика на макроекономском нивоу од којих је ризик од инфлаторног удара један од највећих. Искуства великог броја земаља потврђују да је ефекат на ниво цена приликом увођења пореза на додату вредност био углавном неутралан. Србија је у години увођења пореза на додату вредност имала инфлацију од 17,7% и поставља се питање у коликој мери је на то утицало увођење новог пореског облика. Имплементација пореза на додату вредност је била дефинитивно успешна иако су у тој 2005. години биле изражене инфлаторне тенденције чији узрок лежи и у факторима изван самог система пореза на додату вредност.

Кључне речи: *цене, порез на додату вредност, пореско оптерећење, општи ниво цена, релативне цене.*

VALUE ADDED TAX AND PRICE LEVEL IN SERBIA

Abstract

Introducing value added tax as the world's most efficient system of expenditure taxation (it is applied in over 140 countries) is a very delicate operation for every tax administration and it holds a series of risks at the macroeconomic level, the risk of inflation shock being among the biggest ones. The experience of many countries confirms that the effect on prices level during the introducing of value added tax has in most cases been neutral. In the year of introducing valued added tax to Serbia, the inflation has been 17,7%, the question being to which degree did the introduction of new taxation form influence it. Implementation of value added tax has definitely been successful, although during the 2005 inflatory tendencies caused by factors outside of added value taxation system have been present.

Key words: *prices, added value tax, tax burden, general prices level, relative prices.*

Уводна разматрања

Реформа пореског система Србије се након петооктобарских промена намеће као потреба даљег унутрашњег развоја и као процес прилагођавања европским стандардима у опорезивању имајући у виду опредељење Србије као европским интеграцијама. У оквиру нужних реформи пореског система увођење пореза на додату вредност свакако представља један од најважнијих корака с обзиром на издашност овог пореског облика али и на чињеницу да највећи број

страних инвеститора који улажу у Србију управо долази из земаља у којима се већ одавно примењује овај порески облик.

Утицај пореза на потрошњу, пре свега, огледа се кроз деловање на агрегатну тражњу и самим тим на ниво цена и њихове релативне односе. Предмет овог рада је управо покушај сагледавања у којој мери је и на који начин увођење пореза на додату вредност имало импликација на ниво цена у Србији. У првом делу рада објашњен је механизам утицаја пореза на тржишне исходе и дат одговор на питање ко заправо плаћа порез. Овде је указано такође и на околност да еластичност понуде и тражње у великој мери опредељују стварног пореског платца. Да би се оценила ефикасност и ефективност увођења пореза на додату вредност у Србији у наставку су обрађена нека искуства других земаља приликом увођења пореза на додату вредност као и мере за избегавање ризика од могућих инфлаторних удара. Анализирајући искуства других земаља дошло се до закључка да је порез на додату вредност имао неутралан утицај на цене у свим земљама у којима је ниво порески прихода од потрошних пореза био на истом нивоу као и пре увођења новог пореског облика. Случај Србије је показао да смо ипак имали значајну инфлацију која је као што ће се видети била последица хроничних слабости привредног система и економске политике на једној, и ипак значајног раста прихода од пореза на додату вредност у односу на порез на промет на другој страни. Због увођења две стопе опорезивања и обухвата читавог низа производа и услуга који нису до тада били опорезивани у потрошњи промењен је и релативни однос цена роба и услуга. Пројекат увођења пореза на додату вредност је дефинитивно успешно имплементиран захваљујући доброј припреми и пројектном приступу пореске и царинске администрације и данас, након пет година примене, постао је општеприхваћени и неоспоравани реформски потез.

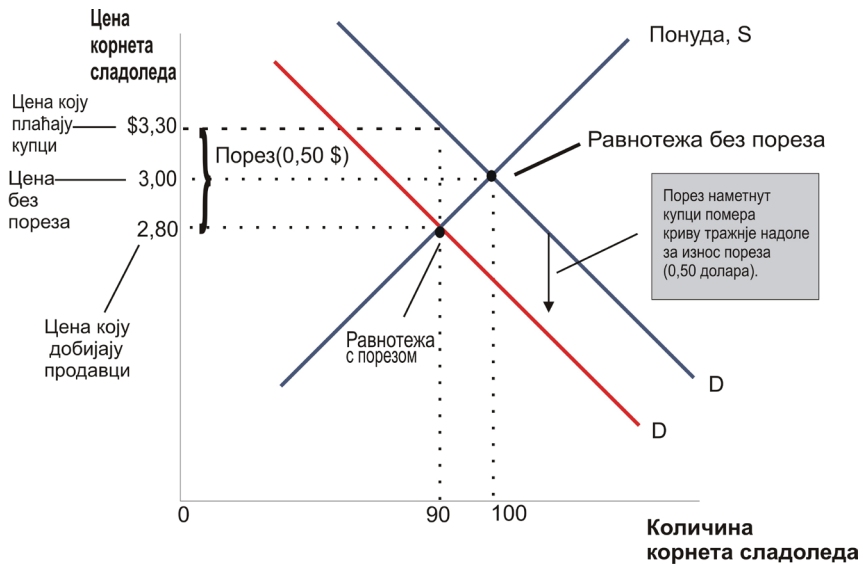
Ефекти пореза на тржишне исходе - еластичност и пореско оптерећење

Приликом увођења било ког пореза увек се поставља питање ко, у ствари, плаћа порез? Када су у питању порези на потрошњу, та дилема је већа; јесу ли то купци или продавци или су и једни и други и ако јесу шта дефинише однос и сразмеру расподеле тог терета. Обично економисти за поделу пореског терета користе израз пореско оптерећење. Најпре ћемо размотрити како порези наметнути купцима утичу на тржишне исходе, а затим како порези наметнути продавцима утичу на тржишне исходе. У наставку ћемо анализирати у којој сразмери еластичност понуде односно тражње опредељује степен пореског оптерећења на купце и продавце. И на крају, покушаћемо да одговоримо на питање ко плаћа порез на луксузне производе?

Порез наметнут купцима, као прву последицу има смањење тражње за производом чијом се куповином опорезује купац, јер је због тога производ сада скупљи за купце и они ће га због тога мање куповати. На слици 1.1. дат је приказ понашања криве тражње за производом којим су опорезовани купци (у овом примеру је то корнет сладоледа) и то износу од 0,5 \$. Јасно је да се крива тражње помера наниже, што доводи до нове, ниже равнотежне цене од 2,8\$ и нове, такође, ниже равнотежне количине траженог сладоледа (90 комада). Последица овог «усклађивања» јесте да сада продавци по једном корнету «губе» 0,2\$, а купци плаћају 0,3\$ више по корнету. Дакле, порез наметнут купцима је дестимулисао промет (пад са 100 на 90),

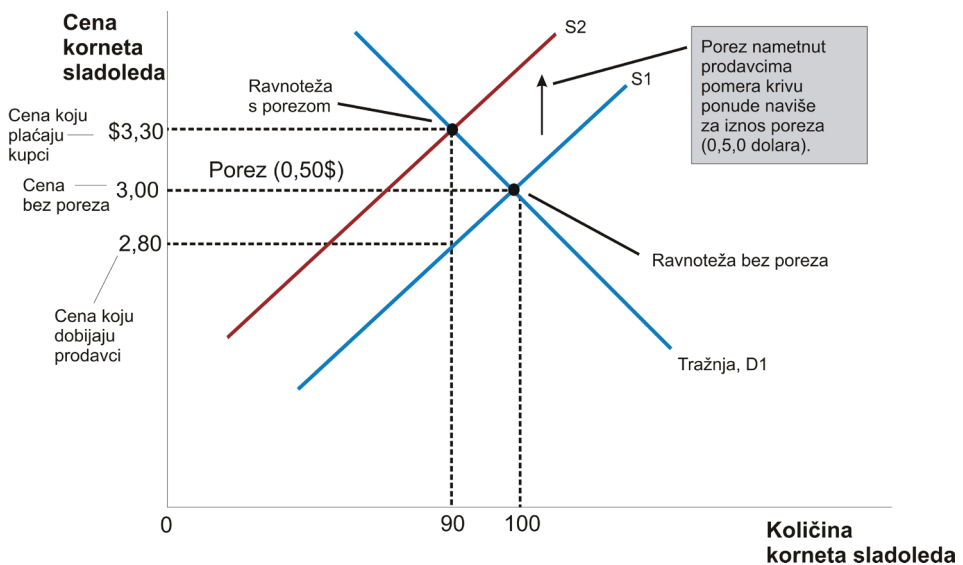
а плаћају га и купци и продавци.

Слика 1. Порез наметнут купцима

Извор: N. Gregori Mankju, Принципи економије, треће издање, Лондон 2004.

Слика 2. Порез наметнут продавцима

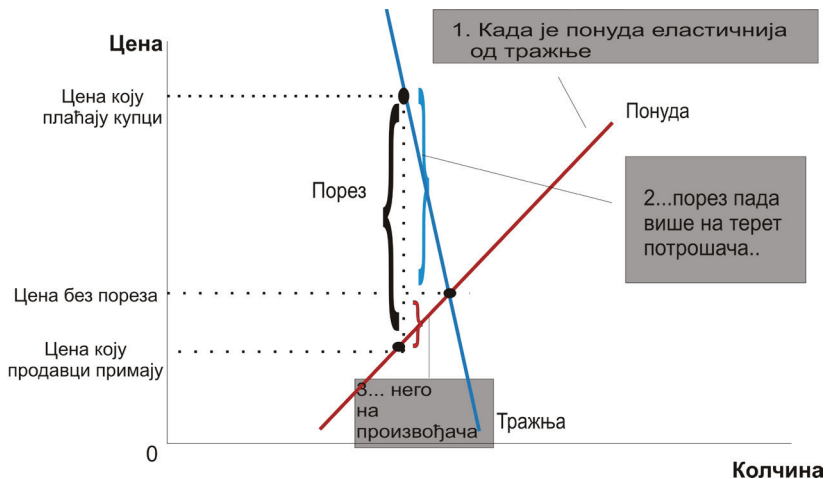
Извор: N. Gregori Mankju, Принципи економије, треће издање, Лондон 2004

Порез наметнут продавцима (у висини од 0,5\$ по јединици) за њих има ефекат повећања трошкова производње и промета при задатој тражњи, што доводи до смањења понуђених количина и померања криве понуде навише ради успостављања нове равнотеже. То се види на слици 1.2., где је сада померена крива понуде навише али је ефекат, односно равнотежа успостављена на истом нивоу као и на слици 1.1.. Дакле, и у овом случају је нова равнотежна цена успостављена на нивоу од 3,3\$, а нова равнотежна количина на 90 корнета. Купци ће поново поднети терет у износу од 0,3\$ по корнету, а продавци ће морати да плате порез од 0,2\$ по корнету.

Из ове две илустрације намеће се закључак да без обзира коме је наметнут порез (купцима или продавцима) и ко га технички плаћа, терет ће поднети и једни и други. У наставку ћемо покушати да објаснимо од чега ће зависити у којој сразмери ће они овај терет поделити.

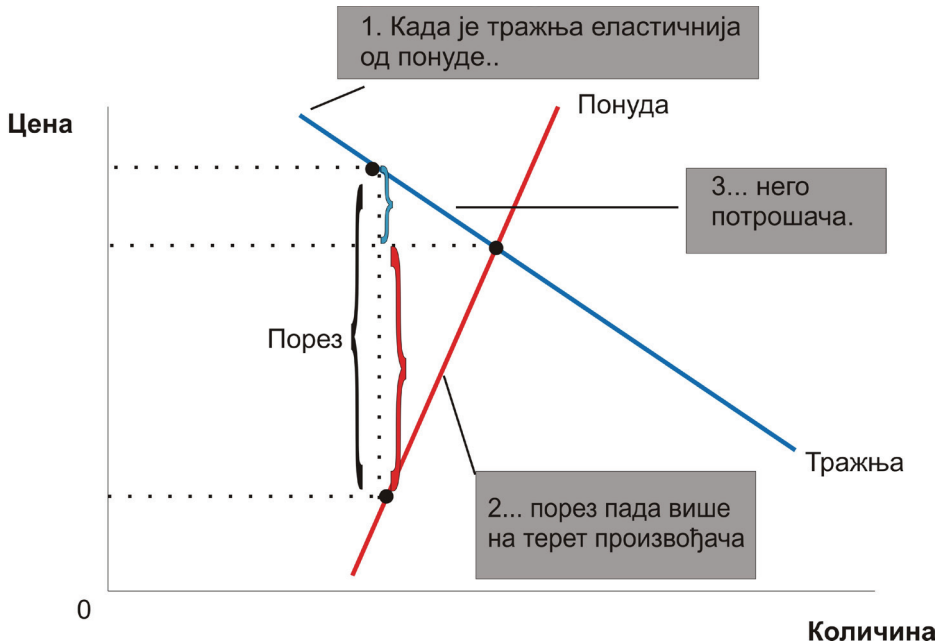
Сада ћемо у анализу увести и феномен еластичности понуде, односно тражње и под тим околностима анализирати примере показане сада на сликама 1.3 и 1.4.. У случају када је крива понуде еластична, а крива тражње нееластична већи порески терет ће сносити купци из простог разлога јер се понуђена количина брже прилагођава него тражена количина. У случају када је крива тражње еластична, а крива понуде нееластична, већи терет пореза сносиће продавци, опет из разлога што се тражња брже прилагођава новонасталој ситуацији (порезу) него понуда.

Слика3. Порески терет у случају еластичне понуде и нееластичне тражње

Извор: N. Gregori Mankju, Принципи економије, треће издање, Лондон 2004.

Слика 4. Порески терет у случају еластичне тражње и нееластичне понуде

Извор: N. Gregori Mankju, Принципи економије, треће издање, Лондон 2004.

Међународна искуства у вези са утицајем ПДВ-а на ниво цена

Основно питање које се појављује при увођењу пореза на додату вредност је питање стабилизационе функције овог пореза. Сагледавајући утицај пореза на додату вредност на ниво и политику цена, применљивост дизајниране пореске структуре у циљу обезбеђења сигурних и стабилних пореских прихода, може се извести закључак да је деловање ове виталне функције одраз успешности припрема, увођења и ефикасности функционисања пореза на додату вредност.

Увођење пореза на додату вредност је веома озбиљан посао, који обухвата одређене припреме и мере ради успешног функционисања овог пореза, што подразумева обезбеђење техничких и економских услова у земљи. Кључне припремне активности и задаци које треба урадити су:

- доношење подзаконских аката који произилазе из Закона о порезу на додату вредност;
- доношење одлуке у вези са избором организације пореске администрације;
- постављање система аутоматске обраде података;
- спровођење обуке пореске администрације о функционисању пореза на додату вредност и
- спровођење информативне кампање о новом облику опорезивања.

Неопходност обезбеђења поменутих услова произилази из чињенице да је неблаговремено обезбеђење услова за примену пореза на додату вредност био

један од главних узрока повећања инфлације, повећања буџетског дефицита, као и смањења остварених јавних прихода (што је био случај у Русији, Мађарској, Чешкој, Албанији, Литванији, Румунији, Казахстану, Словачкој, Чилеу, Аргентини, Турској и још неким земљама).

Један од битних услова за ефикасну примену пореза на додату вредност у порески систем једне земље јесте стварање стабилних друштвено-економских услова. Искуства показују да је примена пореза на додату вредност у свим земљама у време опште привредне нестабилности са испољеним инфлаторним тенденцијама допринело даљем расту инфлације. Насупрот томе, инфлаторна дефства су знатно мање била изражена када је овај порез почео са применом у стабилним политичким и економским условима.

Да би се умањио или избегао инфлаторни ефекат приликом увођења пореза на додату вредност у порески систем једне земље, предлаже се примена одговарајућих мера. Економска политика би требало да буде усмерена ка рестриктивној монетарној политици. Од значаја су мере путем којих држава утиче на цене са циљем да обезбеди ценовну стабилност на почетку примене пореза на додату вредност и то: контролом цена или замрзавањем цена.

У ситуацијама када је увођење пореза на додату вредност условило повећање цена и повукло инфлаторну спиралу, поставило се питање њиховог узрока. Као фактор који је значајно утицао на повећање цена, приликом увођења пореза на додату вредност, јесте «дужина ланца промета», односно број фаза промета у некој грани. Уколико је овај број фаза већи, крајњи ефекат се своди на повећање износа пореза, као и малопродајних цена. Следећи фактор који је условио повећање цена, у случају увођења пореза на додату вредност, јесте неинформисаност трговаца. Они су повећавали цене својих производа, да би смањили евентуални ризик смањења своје добити, или из разлога да увећају своју добит. Такође, као фактор који је условио повећање цена, је нетачан обрачун пореза у међуфазама.

Неке земље као што су Француска, Велика Британија, Аустрија, Белгија и Немачка, су ради отклањања поменутих узрока предузеле мере за одржавање ценовне стабилности путем контроле цена. Ова мера укључује неопходно спровођење масовне акције информисања јавности о очекиваним ефектима примене пореза на додату вредност на цене. Такво информисање подразумева објављивање у масовним медијима предвиђених повећања и смањења цена најважнијих производа и услуга за стандард грађана и пружање могућности грађанима да пријављују ценовна одступања и евентуалне грешке. Да би се избегле грешке у обрачуну пореза и шпекулације тим поводом, потребно је извршити интензивну информативну кампању у јавности као и едукацију пореских обвезника о функционисању пореза на додату вредност пре његове примене.

На пример, у Великој Британији је влада у новинама објавила очекивани пораст и пад цена одређених производа и услуга пре саме примене пореза на додату вредност. Када је овај порез уведен, приступило се врло озбиљној акцији контроле цена, уз дату могућност грађанима да путем жалби пријављују свако одступање од објављених предвиђања. У прве три недеље након увођења пореза, пореској управи је пристигло око 40.000 жалби грађана. Свака жалба против неочекиваних одступања малопродајних цена испитивана је и предузимане су све потребне мере за елиминисање неоправданих повећања цена. Због остварених малих ефеката на цене, увођење пореза на додату вредност у Великој Британији је по општој оцени њене владе и стручних кругова било успешно.

При увођењу пореза на додату вредност у Немачкој основни услов за увођење новог пореза је био одржавање стабилности општег нивоа цена. Пошло се од тога да ће потрошачи одбити да прихвате веће повећање цена који би било последица увођења новог пореза. Зато се приликом одређивања фиксних стопа пришло врло обазривом обрачуна, а у циљу постизања ценовне стабилности. Анализа утицаја увођења пореза на додату вредност на повећање цена извршена је сагледавањем индекса о кретању животних трошкова за четири средње доходне групе домаћинства, што се сматрало најефикаснијим индикатором кретања потрошачких цена. Резултати анализе су показали да је дошло до порста индекса о кретању цена у периоду од децембра 1967. године (месец уочи увођења) до фебруара 1968. године за 1,2%.

Након детаљних истраживања фактора који су проузроковали овај пораст, увођењу пореза на додату вредност је приписан утицај на повећање индекса од 0,5% док је остатак повећања од 0,7% био последица других фактора. Овакав ефекат пореза на цене се сматрао прихватљивим, па се одустало од намере да се приступи замрзавању цена. Држава се определила за систем праћења и даље контроле цена, као неопходне мере за одржавање ценовне стабилности.

Неке земље су се одлучиле за привремену меру замрзавања цена, у циљу очувања ценовне стабилности, као нпр. Кореја, Грчка, Мађарска. Пример Кореје говори да је у циљу минимизирања утицаја новог пореза на цене, влада спровела врло активну ценовну политику. Донет је Закон о стабилности цена којим је установљено ограничење veleпродајних цена за 251 производ и малопродајних цена за 45 производа. Овом контролом цена и објављивањем цена осетљивих производа, влада је неутралисала утицај увођења пореза на додату вредност на могуће ценовне поремећаје. Општи ниво цена у години увођења порастао је за 4,1%.

Пољска је пример земље, чија се Влада није определила за коришћење поменутих мера за одржавање ценовне стабилности. Међутим, примена пореза на додату вредност није условила, генерално, пораст цена, нити је довела до покретања инфлаторне спирале. Република Словенија је земља у којој се није прибегло нити једној мери за одржавање ценовне стабилности. Ефекат увођења пореза на додату вредност био је стабилан са аспекта промена цена.

Многе земље које су увеле порез на додату вредност, изразиле су бојазан да ће увођење овог пореза утицати на ниво цена и инфлацију. Међутим, практична искуства многих земаља показала су да уколико се увођењем пореза на додату вредност планира исти ниво пореских прихода који је оствариван путем пореза који се замењује, увођење новог облика опорезивања не производи инфлаторни ефекат, или је он занемарљив. Томе у прилог иде следеће објашњење: услед промена у расподели долази до промена у односима цена производа и услуга тих сектора, наниже или навише, али тако да општи ниво цена остаје исти. Треба истаћи, да одлука о планираној висини пореских прихода би требало да буде заснована на одређеним проценама, као и на анализама о ценовним ефектима увођења пореза на додату вредност.

На основу свега изнетог, може се извести закључак да увођење пореза на додату вредност, у случају непромењених пореских прихода, не доводи до повећања цена и инфлаторних ефеката. Сличан закључак произилази из спроведених истраживања експерата ММФ-а, Алана Таита. Предмет поменутих истраживања било је праћење кретања цена преко индекса потрошачких цена - ЦПИ (Consumers

Price Index) у периоду непосредно пре и периоду непосредно након увођења пореза на додату вредност у тридесет пет земаља. Таит је дошао до закључка да порез на додату вредност којим се остварују исти порески приходи као и порезом који се замењује, не изазива промену општег нивоа цена, па према томе његово увођење нема инфлаторни ефекат. Табела 1.1. приказује ефекте пореза на додату вредност на ниво цена у одабраним земљама.

Табела 1. Ефекти увођења ПДВ на цене у различитим земљама

Земља	Приходни ефекат	Ценовни ефекат		Промене других пореза	Остале промене	Контр. цена
		Општи ниво %	Због увођења ПДВ %			
Аргентина	Исти приход	37,2	не	Промене Регион. пореза	Девал- вација	да
Аустрија	Исти приход	2,4	не	Нижи порез на дох.	Кредит. Контрол.	да
Белгија	Исти приход	2,6	не	-	Повећање плата	да
Боливија	Исти приход	9,5	не	Повећање акцизе	-	не
Бразил	Исти приход	15,8	-	-	-	не
Чиле	Повећање	146,7	мало	Повећање пореза на бензин, доходак и имовину	Повећање комунал. пореза	не
Колумбија	Повећање	12,9	не	Пром. пореза на доходак и имовину	Укинута многи подстиц.	не
Костарика	Повећање	-	не	Повећање акцизе	-	не
Данска	Повећање	8,0	5,0	Смањење пореза на доходак	Повећање плата и трансфера	не
Еквадор	Повећање	8,7	5,0	Смањење пореза на доходак	Девалва-ција	не
Француска	Исти приход	2,1	1,0	Укинута изузећа и измењен порез на доходак	Повећане плате	да
Немачка	Исти приход	1,2	0,5	-	-	праћење
Ирска	Исти приход	5,5	не	Смањене тарифе	-	праћење
Израел	Повећање	17,9	9,0	-	Повећање плата	не
Италија	Исти приход	6,3	не	-	Повећање плата	не
Мароко	Исти приход	2,4	не	Порез на добит	-	не
Холандија	Исти приход	5,2	1,5	Смањење пореза на доходак	Повећање плата	да
Норвешка	Губитак	7,8	5,8	Смањење пореза на доходак и имовину	Повећање плата и трансфера	да
Шпанија	Исти приход	2,8	2,0	-	Админст. промене	праћење
Турска	Исти приход	40,0	-	-	Повећање плата	не
В. Британ.	Исти приход	1,9	0,7	Промена пореза на плате	-	праћење

Извор: Tait A., Value added tax, IMF, Washington, 1988. стр. 194 – 197. (одабране земље)

Према спроведеним истраживањима, у 35 испитаних земаља инфлаторни ефекат није постојао, или је био незнатан. Услед промена у пореској структури и висини пореских стопа долази до промена у релативним односима цена производа и услуга између појединих привредних сектора, где је повећање једних праћено смањењем цена других производа и услуга. Као резултат истраживања може се истаћи следеће:

- у 6 случајева (земаља) констатовано је да је увођење ПДВ-а условило раст цена и покретање инфлаторне спирале. Као узрок ове појаве наводи се пораст плата и раст каматних стопа;
- у 8 случајева дошло је до промена цена навише, и то: а) у случају Норвешке дошло је до пораста цена као резултат увођења и примене пореза на додатну вредност, б) у 7 случајева дошло је до пораста цена као резултат увођења пореза на додатну вредност и других фактора. Нпр. у Боливији пораст цена није изазвао порез на додатну вредност, већ други фактори;
- у 5 случајева није дошло до знатног повећања цена;
- у 22 случаја, увођење пореза на додатну вредност није условило пораст индекса потрошачких цена, или је тај ефекат био незнатан.

Утицај ПДВ-а на општи ниво цена у Србији

Најједноставнија дефиниција инфлације јесте да она представља општи раст цена, или раст општег нивоа цена. Овом приликом нећемо се бавити узроцима и типовима инфлације, већ ћемо истражити само аспект утицаја пореза на додатну вредност на општи ниво цена у Србији.

У претходном одељку смо размотрили како је увођење пореза на додатну вредност утицало на ниво цена у неким развијеним и мање развијеним државама. Истраживање је показало да је по својој природи ПДВ неутралан тј. да неће битно утицати на цене под условом да се приходи буџета не мењају и неки други услови који могу имати инфлаторно дејство. Такође је наглашено да је елементарна претпоставка и макроекономска стабилност, низак ниво инфлације и буџетска равнотежа.

Поставља се основно питање – да ли је Србија приликом увођења пореза на додатну вредност имала све те претпоставке? Свакако није, основне перформансе српске економије биле су следеће: слаба конкурентност (постојање монополских структура), велики спољнотрговински дефицит, приватизација у току, значајан обим сиве економије, релативно висока стопа инфлације, слаб административни капацитет и доста сложен и нетранспарентан порески систем. Логично питање које следи – да ли је 2005. година била добра година за овако значајан реформски потез? Опрезнија администрација би овај пројекат, вероватно, оставила за боља времена, међутим добра околност да је тек формирана влада увођење пореза на додатну вредност (а пре тога и фискалних каса) ставила у први приоритет, у првој години владе. Тако је, упркос неповољним околностима стартао порез на додатну вредност и у наставку ћемо размотрити у којој мери је он утицао, пре свега, на ниво цена у Србији.

Приходи од пореза на додатну вредност у 2005. години су били увећани у односу на приходе од пореза на промет у 2004. години за више од 60%, чиме је нарушен један од услова за ценовну стабилност цена. Буџет је после дугог низа година ушао у благи суфицит од 0,8% БДП-а.

У табели 1.2. дат је приказ кретања цена на мало за период 2000-2010. година (просек и крај периода), као и кретање потрошачких цена (просек и крај периода) за период након 2006. године од када је Републички завод за статистику почео да примењује нову методологију праћења раста потрошачких цена.

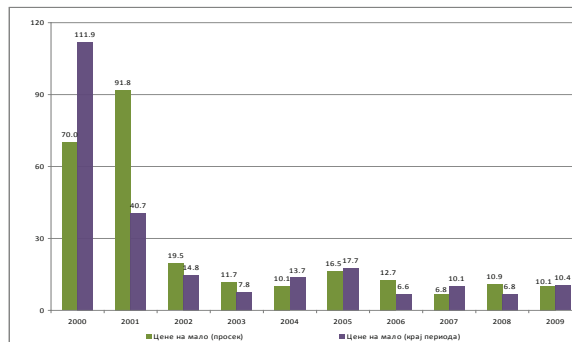
Уколико посматрамо цене на мало (последња колона) закључићемо да је након страшног инфлаторног периода почев од 2000. године (111,9%) дошло до смиривања цена током 2003. године (7,8%), да би у 2004. кренуо нови раст цена (13,7%). У години увођења пореза на додату вредност (2005. година) скала инфлације се зауставила на 17,7%. Након тога, дошло је до смиривања општег нивоа цена и све до данас имамо (за наше услове) релативно прихватљиву стопу која се креће у распону од 6,5 до 10,5%. Дакле, током читавог периода постојао је снажан инфлаторни притисак, с тим што је управо 2005. (година увођења пореза на додату вредност) била један од «пикова» у том кретању инфлације. То се најбоље може уочити на слици 1.5. која даје графички приказ раста цена на мало (просек и крај периода) за посматрани период.

Табела 2. Кретање цена у Србији за период 2000.-2010.

Година	Потрошачке цене, крај периода	Потрошачке цене, просек	Цене на мало-просек	Цене на мало-крај периода
2000.			70,0	111,9
2001.			91,8	40,7
2002.			19,5	14,8
2003.			11,7	7,8
2004.			10,1	13,7
2005.			16,5	17,7
2006.			12,7	6,6
2007.	11,0	6,5	6,8	10,1
2008.	8,6	11,7	10,9	6,8
2009.	6,5	8,4	10,1	10,4
2010. ³	6,0	4,4	-	-

Извор: Министарство финансија Републике Србије

Слика 5. Кретање цена на мало за период 2000-2009.

Извор: аутор

Поставља се питање колико је порез на додату вредност допринео расту цена на мало током 2005. године? Показатељи о кретању пореза на додату вредност у 2005. години показују да је однос укупног промета у општој и нижој стопи у односу 80:20 у корист опште стопе. Теоријски посматрано, када бисмо искључили све остале факторе инфлације, ефекат увођења пореза на додату вредност на општи ниво цена би практично био: 2% смањења цена у општој стопи и 8% повећања у нижој стопи. Дакле, 2% смањења цена на 80% промета у општој стопи и 8% повећања на 20% промета у нижој стопи. То значи да би сва повећања цена у нижој стопи била анулирана снижењима у вишој стопи. И то према следећој једначини:

$$|-2\% \times \text{ПОС}| = |8\% \times \text{ПНС}|$$

при чему је $\text{ПОС} = 4\text{ПНС}$

ПОС – укупан промет по општој стопи

ПНС – укупан промет по нижој стопи

Наравно да ова теоретска претпоставка не одговара ономе што се стварно десило. Србија је у 2005. години забележила општи раст цена од 17,7%. Где леже разлози за овакав раст цена и колики је утицај, односно учешће пореза на додату вредност у укупном расту цена? Одговори леже у неколико важних чињеница:

- Србија је уочи увођења пореза на додату вредност већ имала економију са израженим инфлаторним тенденцијама, због низа неравнотежа које смо већ споменули;
- Раст прихода буџета у 2005. години је очигледно директна последица увођења пореза на додату вредност који је системски део «сиве економије» превео у легалне токове што је због «прилагођавања» нове играче натерало на повећање цена. Већ смо раније рекли да раст прихода буџета има директан утицај на инфлацију;
- Ефекат снижења опште стопе са 20% на 18% није утицао битније на снижење цена због феномена «ригидности цена наниже»;
- Влада је дозволила повећање цена које су под њеном контролом у просеку за 20,2% (табела 1.3.);
- 2005. године су због релативно лоше жетве цене пољопривредних производа порасле за 36,1% (табела 1.3.). Овај раст цена је условљен и увођењем тзв. ниже стопе од 8% за ове производе који су до тада били неопорезовани, а при том су и ценовно нееластични.
- Увођење пореза на додату вредност пратио је страховит отпор у јавном мњењу, чак и делу стручне јавности, као и код привредника. Влада је изгубила «медијски рат» са ПДВ скептицима, па је тако велики део јавности био убеђен да се уводи нови порез а не само замена за постојећи. Дакле, психолошки фактори су имали страховит утицај на део привреде који је «за сваки случај» повећао цене. Године након увођења пореза на додату вредност показале су тенденцију лаганог усклађивања цена са тржишним условима.

Табела 3. Инфлација - укупна, базна и цене у пољопривреди

Година	Укупна инфлација	Базна инфлација	Регулисане цене	Цене пољопривредних производа
2000.	211.9	224.1	234.6	150.3
2001.	140.7	120.8	160.8	120.7
2002.	114.8	105.2	127.3	113.3
2003.	107.8	105.9	111.1	93.7
2004.	113.7	111.3	116.8	108.4
2005.	117.7	114.5	120.2	136.1
2006.	106.6	105.9	107.4	106.7
2007.	110.1	105.4	114.3	123.7
2008.	106.8	110.1	103.8	101.2
2009.	110.4	105.0	118.8	99.7

Извор: Министарство финансија Републике Србије

Веома је тешко квантификовати утицај свих ових и других фактора који су утицали на овакав ниво инфлације у Србији на крају 2005. године. Међутим, потпуно је сигурно да утицај увођења пореза на додату вредност на ниво цена у Србији није свих 17,7%. Као што смо већ навели, на бази промета у општој и посебној стопи није требало да дође практично ни до каквог померања цена због увођења пореза на додату вредност. Тачније, ефекат је требао да буде неутралан на општи ниво цена, а да донекле, у мери смањења односно повећања стопа, дође до промена релативних односа цена. Крајњи закључак би, у сваком случају био, да је увођење пореза на додату вредност у Србији имало незнатан утицај на општи раст цена и то, пре свега, из психолошких разлога, док су други већ дуго присутни разлози, преваходно условили раст општег нивоа цена.

Порез на додату вредност и релативне цене у Србији

Релативне цене представљају односе између цена различитих роба, за разлику од апсолутних које једноставно изражавају цене роба изражене у новцу. Разликовање релативних и апсолутних цена је веома важно код анализе њиховог кретања.

Мере фискалне политике, као што су порези утичу на трошкове и дохотке и на многе друге елементе значајне за опредељење произвођача и потрошача код прихватљивости цена. Опорезивање производа и услуга утиче на потрошњу, и то кроз механизам цена померајући криву понуде навише тј. у правцу смањивања понуђених количина (смањења потрошње) и раста цена по јединици производа. Уколико је одређена врста роба или услуга више опорезована у односу на неку другу овај ефекат је, природно, више изражен и ствара поремећаје у релативним односима цена.

Приликом увођења пореза на додату вредност у Србији постојала је дилема да ли ићи са јединственом стопом опорезивања или се одредити за две стопе. Имајући у виду регресивност пореза на додату вредност и тежњу да се заштити стандард сиромашнијих слојева становништва законодавац се одредити за две стопе пореза на додату вредност и то општу од 18% и нижу од 8%. У нижој

стопа се налазе производи и услуге које битно утичу на стандард грађана као што су: хлеб, млеко, брашно, шећер, уље, свеже воће и поврће, месо, риба, јаја, лекови, ђубрива, уџбеници, новине, комуналне услуге, огревно дрво и друго. Додатни разлог за увођење ниже стопе код поменутих производа је био и тај да многи од њих нису ни били опорезовани порезом на промет производа, па би њихово опорезивање општом стопом још више угрозило стандард грађана и извршило додатни инфлаторни притисак.

Табела.4. Индекси цена на мало у 2005. год. у Србији

<i>Врсте роба и услуга</i>	<i>Децембар 2005 Децембар 2004</i>	<i>Просек 2005 Просек 2004</i>
<i>Укупно – са сезонским производима</i>	117,7	116,5
<i>Роба</i>	115,4	114,9
<i>Пољопривредни производи – са сезонским⁵</i>	136,0	125,3
<i>Индустријски производи – укупно</i>	114,5	114,5
<i>Индустријски прехранбени производи</i>	115,9	117,4
<i>Пића</i>	109,4	111,1
<i>Дуван</i>	120,3	110,5
<i>Индустријски непрехрамбени производи</i>	114,0	113,8
<i>Услуге</i>	124,1	120,7
<i>Прехрамбени производи – укупно⁶</i>	118,4	118,4

Извор: Републички завод за статистику – Саопштење бр. 336 од 30.12.2005.

У претходном одељку смо анализирали утицај пореза на додатну вредност на општи ниво цена и дали закључке о разлозима који су утицали на околност да је прва година примене пореза на додатну вредност завршила општим растом цена на нивоу од 17,7 процената. У наставку ћемо покушати да објаснимо шта се то променило у релативним односима цена због увођења пореза на додатну вредност, односно које врсте роба и услуга су због новог начина опорезивања више или мање допринеле расту цена. За ту анализу послужиће нам табела 1.4. која даје преглед индекса цена на мало током 2005. године.

Подсетићемо да су многе државе приликом увођења пореза на додатну вредност примениле различите нивое државне интервенције у области контроле цена, а неке ишле чак и на замрзавање цена (табела 1.1.). Србија се није определила за такву врсту интервенција, осим што је путем јавних препорука у оквиру медијске кампање апеловала на уздржавање од поскупљења. Међутим, сама Влада Републике Србије је неопрезно испустила контролу над ценама које су биле у њеној ингеренцији (табела 1.3. – колона регулисане цене), тако да је стопа раста регулисаних цена (нафтни деривати, струја, дуван, железнички саобраћај и поштанске услуге) у 2005. години била 20,2%, што је изнад укупне инфлације (17,7%), а много више изнад базне инфлације (14,5%). Та неопрезност је битно утицала да се све цене помере нависе.

Ако у табели 4.4 посматрамо раст цена различитих врста производа и услуга и

издвојимо оне производе и услуге чије су цене расле брже од просека (17,7%) закључићемо да су то:

- пољопривредни производи (36%),
- дуван (20,3%),
- услуге (24,1%) и
- индустријски прехранбени производи (18,4%).

Сви остали производи су испод просека: роба (15,4%), индустријски непрехрамбени производи (14,0%) и пића (9,4%).

Закључак

Дакле, раст цена пољопривредних и прехранбених производа и услуга био релативно већи од раста осталих роба. Разлог за овакво кретање релативних цена лежи управо у чињеници да већина роба и услуга са бржим растом цена (прехрана и комуналне услуге) није била опорезивана у претходном систему пореза на промет, а тада је уведена стопа од 8% за све те производе и услуге чиме су створене претпоставке за релативно бржи раст цена.

Порез на додату вредност у Србији је утицао на промене релативних односа цена у корист оних производа који су опорезовани нижом стопом, а који до тада нису били опорезовани порезом на промет. Ова промена је имала негативан утицај на животни стандард грађана јер се ради, углавном, о животни важним производима (храна, лекови, комуналне услуге) са нееластичном тражњом и без адекватних јевтинијих супституата. Намеће се закључак да је влада морала пажљивије да сагледа читав корпус последица приликом увођења пореза на додату вредност и не дозволи ескалацију цена под њеном контролом. Та околност је условила да и остале робе и услуге опорезоване општом стопом од 18% (нижом за 2% од пореза на промет), такође забележе значајан раст цена. Увођење пореза на додату вредност је системски довело до промене релативних односа цена али технички није утицало на општи раст цена који је, пре свега, дефинитивно последица других фактора који су наведени у претходном одељку.

Литература

1. Value Added Tax: Administrative and Policy Issues, Occasional Paper, 88., edited by Tait, A, International Monetary Fund, Washington, 1991.
2. "Value Added Taxation in Europe", Guides to European Taxation, Volume IV, IBFD, Amsterdam, 1992.
3. "Value Added Taxation in Developing Countries", A World Bank Symposium, The World Bank, Washington, 1990.
4. Ђуровић–Тодоровић, Јадранка, Предности и недостаци ПДВ-а, Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије, Економски факултет Крагујевац, 2004.
5. Здравковић, Д; Стојановић, Б; Ђорђевић, Д; Стојановић, И, Теорија и политика цена, Ниш, 2003.
6. Здравковић, Д, Политика цена, Вук Караџић, Параћин, 1991.
7. Здравковић, Д, Равнотежне цене, Економика, Ниш, 1982.

8. Здравковић, Д, Механизам цена, Бона Фидес, Ниш, 2002.
9. Здравковић, Д, Теорија и политика цена, (критички есеји), Економски факултет, Ниш, 1997.
10. Здравковић, Д, Увод у економију, Побједа, Подгорица, Црна Гора, 2008.
11. International Vat Monitor, No.1., Amsterdam, 2000.
12. Mankju, G, Principi ekonomije, treće izdanje, London, 2004.
13. Marshall, A, Principles of Economics, 8. izdanje, London, 1982.
14. Поповић, Д, Економски ефекти посредних пореза, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду, Београд, 1983.
15. Tait, A, Value Added Tax: Inflation and foreign trade Balance, Value Added Taxation in Devolving Countries, The World Bank, 1990.
16. Tait, A, Value Added Tax: International Practice and Problems, International Monetary Fund, Washington, 1988.
17. Friedman, M, Price theory, Aldine Publishing Company, Chicago, 1976.
18. Хрустић, Х, докторска дисертација: Увођење пореза на додату вредност у фискални систем привреде у транзицији, Београд, 1994.
19. Хрустић, Х, „Припрема процеса администрирања и управљања порезима“, Новац и развој, Београд, 1995.
20. Хрустић, Х, „Порез на додату вредност – страна искуства“, Економика, број 1, Београд, 1998.
21. Хрустић, Х, Порез на додату вредност, Стилос, Нови Сад, 2004.